



## KAPITEL 9 / CHAPTER 9<sup>9</sup>

### CONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE TEACHER OF MUSIC ART IN THE EDUCATIONAL PROCESS

DOI: 10.30890/2709-2313.2025-36-01-031

Вступ суспільства на шлях реформ означає безпосереднє визнання пріоритету культури в усіх його сферах. Моральний та духовний прогрес суспільства визначається рівнем сформованості культури особистості здобувача вищої освіти. В атмосфері культури можливо виховати людину, яка прагне до самореалізації, має почуття суспільної відповідальності, уміє критично мислити та цінувати духовні й матеріальні багатства, накопичені людством, поважати особистість, чуйну до постійних змін у світі та здатну творчо збагатити його. Ці процеси пов'язані з вихованням, школою, яка має виконати свою культуротворчу функцію.

Аналіз наукової літератури з вивчення сформованості педагогічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва показали, що високий рівень педагогічної культури мають близько чверті опитаних. Багатьом учителям музичного мистецтва властиві авторитарний стиль педагогічної діяльності, відсутність особистісно-зорієнтованого підходу до дітей, слабе знання статево-вікових та індивідуальних особливостей, відсутність творчих елементів у діяльності. Ці проблеми зумовлені недостатнім використанням можливостей дисциплін педагогічного циклу у формуванні педагогічної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Питання професійно-педагогічної підготовки вчителя до виконання культуротворчої функції розглядалися П. Блонським, А. Макаренком, С. Шацьким, В. Сухомлинським. За останні роки помітно зріс інтерес дослідників до проблеми, яка вивчається, у зв'язку із соціокультурними тенденціями в суспільстві. Різноманітні аспекти культуротворчої діяльності

---

<sup>9</sup>Authors: Cherkasova S.

Number of characters: 20428

Author's sheets: 0,51



людини розглядалися в працях філософів А. Арнольдова, Є. Баллера, М. Бахтіна, В. Біблера, Н. Злобіна, В. Кременя, В. Межуєва, В. Семенова.

Велике значення в дослідженні з проблеми професійно-педагогічної підготовки вчителя мають праці О. Абдуліної, А. Белкіна, В. Гриньової, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, Л. Кондрашової, В. Краєвського, О. Мороза, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, у яких поряд з питаннями загальнопедагогічної підготовки розглядаються проблеми етичної, моральної культури вчителя та його професійної майстерності.

*Культура поведінки* – складова частина культури людини, вона виступає зовнішнім проявом духовного багатства особистості та її внутрішнього світу; це сукупність форм повсякденної поведінки людини (у прані, побуті, спілкуванні з іншими), в яких знаходять зовнішнє відображення моральні та естетичні норми поведінки. Якщо моральні норми визначають зміст вчинків, мотиви поведінки, то культура поведінки розкриває, як саме здійснюються у поведінці вимоги моральності, яке обличчя поведінки людини, наскільки органічно, природно і невимушене такі норми злилися з її способом життя, стали повсякденними життєвими правилами.

У широкому плані даного поняття культура поведінки об'єднує всі сфери зовнішньої і внутрішньої культури майбутніх учителів музичного мистецтва:

- етикет, правила поводження з людьми і поведінки у громадських місцях;
- культуру побуту, що включає характер особистих потреб та інтересів;
- відносини студентів;
- організацію особистого часу;
- гігієну;
- естетичні смаки у виборі предметів споживання;
- естетику міміки і пантоміми, вираз обличчя і рухів тіла.

Окремо виділяють *культуру мови* – вміння грамотно, ясно й красиво висловлювати думки, не вживаючи вульгарних виразів тощо. Тільки за умови такого цілісного підходу до розуміння культури поведінки, тільки при аналізі ставлення до праці, природи, мистецтва, до колективу й



окремих людей і зливаються воедино основне поняття етики добро і поняття, яким користуються, щоб висловити естетичну оцінку, – краса.

Моральна й естетична грані культури поведінки існують у тісній єдності і взаємодії. Трапляється так, що чуйна людина виявляє свою доброту незграбно, грубо, а інша, залишаючись у душі егоїстичною, черстою, бездушною, поводить бездоганно, але тільки для того, щоб справити на оточення добре враження.

Зовнішня культура майбутніх учителів музичного мистецтва очевидна, про неї можна зробити висновок з першого погляду, зважаючи на те, як людина говорить, як поводить з оточенням, як одягається. Відтак складається про людину перше враження. Але у зовнішній культурі виявляється внутрішня культура особистості. Важливі не форми спілкування і поведінки як такі, а їх мотиви та внутрішня вихованість, яка спрямовує поведінку людини. Вихована людина ввічлива й запобіглива не тому, що хоче красиво виглядати, а тому, що повага до людей, увага до них, душевний такт не дозволяють їй бути іншою. У такій поведінці людини виявляється її внутрішня сутність, її внутрішня культура. Таким чином, завдання, що стоїть перед майбутніми учителями музичного мистецтва, – це формування внутрішньої і зовнішньої культури, її моральний і естетичний розвиток.

Важлива складова частина культури поведінки – *етикет*, що містить ті вимоги, які набувають характеру строго регламентованого церемоніалу і в дотриманні яких має особливе значення певна форма поведінки. Етикет майбутніх учителів музичного мистецтва являє собою сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього прояву ставлення до людей. Виникнення етикету було пов'язане з досягненнями у галузі матеріальної культури, з появою особливих надлишкових засобів, аксесуарів, предметів, що використовувалися для задоволення природних потреб у їжі, одязі, пересуванні.

Правила етикету мають утилітарний характер, упорядковуючи користування засобами громадських комунікацій, сферою обслуговування; етикет допомагає зберегти здоров'я, охороняє нервову систему, забезпечує



задоволення та ін.

Крім історичного, соціального характеру етикет має і етнонаціональний колорит, який складався протягом усього періоду формування тієї чи іншої нації. Такі особливості етикету склалися і в українського народу. Так, в Україні, як і в інших регіонах Східної Європи, завжди панувала особлива повага молодших до старших, що, наприклад, виявлялося у вітанні. Українці завжди відзначалися великою гостинністю. Раніше, стрічаючи гостей, господарі низько схиляли голову, гримаючи при цьому руку на серці. Схиляючи голову в уклоні, вони ніби виносили її назовні, проголошуючи її іншому, або ж намагалися зробити себе нижче гостя і тим самим підкреслювали свій статус. Рука на серці означала особливу гостинність, вітання, що йшли від серця.

Сучасний етикет ґрунтується на моральних принципах гуманізму й демократизму, що сприяють взаємоспілкуванню, взаєморозумінню між людьми. Відносини, в основі яких лежать гуманізм і демократизм, - це відносини доброзичливості, шанобливості, гуманізму, а не егоїзму, відносини, за яких людина не підкреслює своє "я", не думає тільки про особисту вигоду, а поважає думку іншої людини, виявляє турботу про ближнього, подає йому допомогу та ін. Етикет, в основі якого лежать дані принципи, дозволяє дбати про те, щоб повага до людської гідності і турбота про Особистість не перетворювалися на заохочення тих, хто порушує норму. Принципи гуманізму й демократизму втілені в ряді моральних вимог, що безпосередньо відбиваються у культурі взаємовідносин. Серед них передусім слід назвати ввічливість, тактовність, скромність, точність.

*Ввічливість* – форма взаємовідносин з оточенням як знайомим й близьким, так і незнайомим.

Сутність ввічливості – доброзичливість. Поняття добра органічно входять до багатьох загальноприйнятих формул чемності. Цим самим виявляється зв'язок справжньої ввічливості з гуманізмом у тому соціальному сенсі, який надається цьому поняттю.

Споріднене з ввічливістю поняття *коректність*, яке має особливий відтінок,



що полягає у вмінні за різних ситуацій тримати себе у межах загальноприйнятих правил пристойності. Звичайно, за будь-яких правил етикету поведінка студента багато у чому залежить від стану нервової системи, характеру, темпераменту.

*Тактовність* – це почуття міри, яке необхідно зберігати у розмові, в особистих і службових стосунках, уміння відчувати межу, переступивши яку, можемо незаслужено образити людину.

Тактовність вимагає всебічного урахування всіх обставин, у тому числі й психологічного стану людини, урахування своєрідності її як особистості. Тактовність полягає в умінні не помічати упущення іншої людини. Тактовна людина не звернеться до співрозмовника із запитанням, яке поставить того в незручне становище. Нав'язливість, настирливість, навіть якщо вони викликані найкращими намірами, викликають негативну реакцію. Почуття міри, що дозволяє виявити повагу до гідності іншої людини і разом з тим зберегти власну гідність, – ось до чого зводиться тактовність.

*Скромність* – невід'ємна риса культури взаємовідносин. Скромна людина ніколи не вважає себе видатною, неординарною особистістю. Вона не відмовляється від самооцінки та завжди зіставляє її з думкою оточуючих людей. Скромність – це не самоприниження, відмова від гордості, незалежності, самостійності у поведінці. Скромність виявляється у вмінні бути самим собою і не грати якусь невластиву роль. Разом з тим справжня скромність не повинна спричинятися до скутості у поведінці, але це не означає, що вона має бути джерелом розв'язності. Органічно поєднується зі справжньою скромністю почуття власної гідності, уміння у розмові, манерах показати, що ви нікому не дозволите поставити себе у моральному відношенні нижче від інших.

Із скромністю пов'язана *простота* – якість, яка ніяк не означає відмови від прийнятих у суспільстві норм етикету. Дозволити собі фамільярність або лише з власної ініціативи перейти на "коротку ногу" з людиною, яка займає підлегле положення, – це зовсім не означає виявити простоту у взаємовідносинах. Іноді можна зустрітися з таким розумінням простоти, коли духовний світ особистості навмисне зводиться до вкрай низького рівня.



Одна з найважливіших вимог культури взаємовідносин – точність. *Точність* означає вміння шанувати своє слово, не кидати його на вітер. Якщо людина завжди виконує те, що обіцяє, якщо приходить о тій годині, на яку призначено зустріч, значить, на таку людину можна покластися. Виконуючи вимоги точності у ділових, службових відносинах, у громадському житті, людина не підведе колектив, не зірве виконання важливих завдань, не порушить ритм виробничої діяльності.

Точне вираження своїх думок, уміння без зайвих слів сформулювати те чи інше положення так, щоб воно не було двозначним, також важлива вимога культури взаємовідносин.

Ввічливість, скромність, простота, тактовність тощо у сучасному етикеті всіх країн світу – загальноприйняті норми поведінки. Разом з тим ці норми можуть по-різному виявлятися у поведінці людей. Отже, можна говорити про різний стиль поведінки.

*Стиль поведінки* – це сукупність норм, правил поведінки, які притаманні студенту залежно від його моральних, естетичних, політичних, професійних поглядів, інтересів, настанов, його життєвих позицій. На стиль поведінки майбутнього учителя музичного мистецтва впливають матеріальні умови життя, тому в ньому розкривається соціальна сутність особистості.

Стиль поведінки виробляється протягом усього життя і виявляється у спілкуванні, мові, вчинках майбутніх учителів музичного мистецтва. Він дозволяє зробити висновок про інтелектуальний, моральний, естетичний розвиток студентів, про соціальну і професійну належність.

Стиль поведінки виявляється у манерах людини. *Манера* – спосіб дій, спосіб, прийом поводження, перекладається майже так, як і слово стиль, але стосується характеристики індивідуальних, одиничних, окремих особливостей поведінки конкретної особистості. Манери до певної міри вказують на характер студента і правлять за зовнішню оболонку її внутрішньої природи. Вони виявляються у ввічливому й привітному поводженні, але справжня й найкраща чемність така, що ґрунтується на щирості і виявляється у готовності сприяти



щастю ближнього.

Добрі манери, стиль поведінки не виникають самі собою. Велике значення тут має соціальне мікросередовище, одержане у дитинстві виховання, та у будь-якому разі можна оволодіти добрими формами спілкування, якщо студент щиро в цьому зацікавлений, переконаний в необхідності цього, якщо відповідно себе виховує. Якщо ж майбутній учитель музичного мистецтва не замислюється над формою своєї поведінки, то жодні кодекси, правила не озвучаться в його душі, не зумовлять ефективного зрушення в його поведінці. Щоб бути культурною людиною, цього слід прагнути і домагатися.

В умовах сучасного динамічного розвитку суспільства зміни у галузі правил поведінки відбуваються значно швидше. Майбутні учителі музичного мистецтва виховані, культурні, активніше і свідоміше оволодівають новими правилами суспільних контактів і мають значно більше можливостей для того, щоб дотримуватися нових правил поведінки, розвиток яких зумовлений не лише високим рівнем міжнародного духовного життя, а й їх глибоким загальнолюдським змістом.

У сучасному світі склалися *загальні правила етикету*, які відбиваються у різних сферах життя студентів і мають, як умову, цілеспрямовані, повторювані відносини між ними, а також разові, випадкові стосунки:

- уміти бути уважним до інших в усіх ситуаціях, які хоча б якось об'єднують її з вами, бачити і помічати її, виявляти цю увагу до неї зовнішніми знаками, доносячи їх до людини;
- ввічливо звертатися з проханням про будь-яку послугу і самому подякувати за таку послугу;
- співчувати людині у її невдачах, поділяти з нею радість успіху, виявляючи це відповідними формами; пропонувати їй свої послуги і допомогу у можливих формах;
- берегти робочий і вільний час інших людей, не марнувати його повільними, беззмістовними розмовами і ні в якому разі не примушувати інших чекати на тебе;



- розмовляти мовою, зрозумілою більшості присутніх, не допускати перешіптування за присутності інших або ж розмови незрозумілою їм мовою;
- не сміятися безпричинно за присутності людини, не давати їй приводу гадати, ніби ви смієтеся з неї;
- намагатися не помічати фізичних вад людини, не розглядати і не розпитувати про них;
- не допускати ніяких погроз щодо людини, тим більше – фізичних дій;
- бути терплячим до інших думок, смаків, не допускати приниження людської гідності того, чий смак не відповідає вашим;
- терпляче вислуховувати того, хто говорить, не перебивати його і виявляти інтерес до його думки;
- не нав'язувати співрозмовникові тему розмови про себе як найцікавішу, прагнути більше запитувати і слухати, ніж говорити самому;
- не підкреслювати своєї шляхетності і жертвності у зробленій вами послугі, якою б важливою і значною вона не була, покажіть, що ви робите її легко, з задоволенням, без думки про взаємну віддяку;
- дбати про свій зовнішній вигляд, охайність і чистоту, пам'ятаючи, що неохайність, недбалість і неувага до себе - це форма неповаги до інших людей, зневаги до їх думки;
- не привертати до себе уваги екстравагантністю зовнішнього вигляду.

Ці правила відбивають загальну форму поваги до людини взагалі. Але вони можуть диференціюватись залежно від конкретних умов, ситуацій і характеру між тими, хто спілкується, набуваючи конкретного характеру. Все це стосується тільки форми. Зміст у всіх випадках має бути вираженням поваги, доброзичливості й уваги до людини.

Найважливіший показник стану людини на роботі – її душевний комфорт, у створенні якого помітне місце посідає *культура службових відносин*, бо кожен працівник значну частину свого життя перебуває на роботі в оточенні людей, які зв'язані з ним спільною справою. Тому неабияку роль тут мають відігравати норми службового етикету, покликаною регламентувати відносини між людьми,



об'єднаними спільною діяльністю. Якщо етикет містить правила спілкування усіх людей і у всіляких ситуаціях, то правила службового етикету діють у дещо вужчій галузі – вони визначають порядок поведінки працівників при виконанні ними професійних обов'язків. Службовий етикет диктує той стиль спілкування, ті норми ввічливості, які сприяють створенню у колективі здорової морально-психологічної атмосфери.

Молода людина, яка навчається у закладі вищої освіти, повинна виконувати всі правила внутрішнього розпорядку, що існують у закладі освіти. Повага до традицій, ритуалів даного вузу, пошана до викладачів, друзів, однокурсників - непорушні основи поведінки кожного студента.

Студентська молодь користується у суспільстві всіма правами самостійних, дорослих людей, а тому має виконувати всі обов'язки, які покладаються на дорослих. Та найголовніше в етикеті студента – це дотримання таких загальних норм культури поведінки, як точність, дисциплінованість, акуратність, що мають виявлятися в основному виді його діяльності – навчанні. Це і відвідування занять, і виконання у строк практичних завдань, і підготовка повідомлень, рефератів, тобто виконання самостійних завдань; це й успішно, своєчасно складена сесія, написана курсова робота тощо.

Культура поведінки у закладі освіти включає культуру мови студентів, яка має відповідати основним правилам граматики й лексики. У стінах вузу неприпустимо у спілкуванні з викладачами й однокурсниками вживати брутальну лайку, жаргонізми, припускатися неповажного, зневажливого тону.

Етикет передбачає й увагу до зовнішнього вигляду студентів: це й санітарно-гігієнічні вимоги, й урахування специфіки закладу освіти, а також необхідність пам'ятати про мету перебування у вузі.

У кожному навчальному колективі можна виділити два аспекти відносин людей: по-перше, відносини між керівниками і підлеглими і, по-друге, між рівними за становищем. Зрозуміло, цим не вичерпується вся різноманітність відносин. Адже керівники й підлеглі - не якісь абстрактні, а конкретні особи: чоловіки і жінки, старі й молоді, досвідчені і ті, хто тільки починає свою трудову



біографію. Однак специфічними і визначальними відносинами для трудового колективу залишаються все-таки ті два згадані вище аспекти.

Службовий етикет починається із зовнішнього вигляду. Не слід також забувати про те, що не обговорюють стиль одягу іншого. Не предмет для обговорення подробиці особистого життя інших. Керуватися можна простим чітким правилом: не говорити за спиною людини нічого такого, чого ви не могли б сказати їй в очі.

*Дисциплінованість* – нормативна умова сумлінного ставлення до праці. Діапазон прояву дисциплінованості в умовах службового етикету надзвичайно широкий: це і своєчасно закінчена робота, і виконання взятих зобов'язань, і своєчасний прихід на роботу, і чітке виконання всіх обов'язків тощо.

Дисциплінованість – це й свідчення високої професійної культури, яка ґрунтується на любові до обраного фаху. Ця якість завжди притаманна великим особистостям, які з повагою ставляться до себе, оточуючих і своєї справи.

До правил етикету входить уміння користуватися телефоном. Телефон – один із засобів зв'язку, який допомагає студентам у розв'язанні безлічі питань. Невміння користуватися телефоном, зловживати ним в особистих цілях – це порушення виробничої дисципліни. *Культура телефонної розмови* – особлива культура спілкування. Розмова має бути короткою, ввічливою і тільки по суті.

Правила ввічливості диктують майбутнім учителям музичного мистецтва вміння вислуховувати інших, не обриваючи їх на півслові, не переключаючись на інші справи й інших людей

Мистецтво робити зауваження – тонке мистецтво, володіти ним зобов'язані майбутні учителі музичного мистецтва. Зауваження має бути справедливим, щоб людина зрозуміла, де вона діяла неправильно і як виправити помилку. Для цього можна знайти форму але неприпустимо принижувати гідність того, до кого звернена критика. Уїдливість, грубість, наділення несхвальними епітетами ображають і саме тому досягають мети значно гірше, ніж зауваження, зроблене у коректній формі. Майбутні учителі музичного мистецтва повинні бути коректними незалежно від настрою, неприємних ситуацій. Не слід нав'язувати



нікому своїх переживань, набридати розмовами про свої повсякденні турботи, особисті переживання.

Правила етикету вимагають виявляти дружню увагу і турботу до особистих потреб інших. *Моральність* передбачає наявність у майбутніх учителів музичного мистецтва розвиненої здатності відчувати вдячність до людей, які її заслуговують. Чемність вимагає вміння виявляти це почуття.

У закладах вищої освіти мають існувати відносини доброзичливості і вимогливості, поваги і відповідальності, дисциплінованості і ввічливості, бо тільки такі норми культури поведінки сприятимуть ефективній роботі усього колективу, особистому успіхові й авторитетові майбутніх учителів музичного мистецтва, професійному зростанню і розвитку кожного студента.

Засвоєння норм і правил етикету дозволить майбутньому учителю музичного мистецтва легко влитись у колектив, правильно побудувати відносини, сприятиме швидкому оволодінню професійними навичками і допоможе стати справжнім фахівцем і культурною людиною.